

UDK: 1.124.5

Abror KOMILOV,
Urganch davlat universiteti o'qituvchisi
E-mail: shixnazarmadiyrov@gmail.com

Dotsent Q.Olloyorov taqrizi asosida

GENDER MUAMMOSI VA GENDER TENGLIGINI TA'MINLASH MASALALARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada, Gender muammosi va gender tengligini ta'minlash masalalari hamda dunyoning ko'plab mamlakatlaridagi dolzarb muammolardan biri ekanligi haqida so'z yuritiladi. Shu bilan birga, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida gender tengsizlik omili tufayli kadrlar sifatining yomonlashuvi bilan bog'liqligi, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga to'sqinlik qilishi, inson kapitalini rivojlantirishda mavjud tizim samaradorligini pasayishi va nihoyat jamiyatda ijtimoiy adolatsizlikning chuqurlashishiga olib kelishi izohlanadi.

Kalit so'zlar: Insoniyat jamiyati, ayollar va erkaklar, jinslar, biologik va fiziologik farqlar, gender tengligi, qonun, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy-iqtisodiy ahvol, texnologik yutuqlar.

THE PROBLEM OF GENDER AND ISSUES OF ENSURING GENDER EQUALITY

Annotation

This article discusses the issue of gender and the challenges of ensuring gender equality, highlighting it as one of the most pressing problems in many countries around the world. The paper also explains how gender inequality in economic and social spheres leads to a decline in the quality of human resources, hinders socio-economic development, reduces the effectiveness of existing systems in the development of human capital, and ultimately deepens social injustice in society.

Key words: Human society, women and men, sexes, biological and physiological differences, gender equality, law, mass media, socio-economic condition, technological achievements.

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРА И ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблема гендера и вопросы обеспечения гендерного равенства, а также подчеркивается, что это является одной из актуальных проблем во многих странах мира. Кроме того, разъясняется, как фактор гендерного неравенства в экономических и социальных сферах приводит к снижению качества кадров, препятствует социально-экономическому развитию, снижает эффективность существующих систем в развитии человеческого капитала и, в конечном итоге, углубляет социальную несправедливость в обществе.

Ключевые слова: Человеческое общество, женщины и мужчины, полы, биологические и физиологические различия, гендерное равенство, закон, средства массовой информации, социально-экономическое положение, технологические достижения.

Gender tarixining kelajagini belgilab beruvchi muhim jihat uni boshqa tarixiy fanlar bilan bog'lash va birlashtirish muammosiga yechim topishdir. Ushbu muammoni to'g'ri hal qilish belgilari, xususan, gender tarixi va "ayollar tarixi" ni umumiy tarix makoniga integratsiyalashuvining mumkin bo'lgan usullarining asosiy tugunlari kesishgan nuqtalarda paydo bo'ladi. Bunday istiqbollar moddiy madaniyat va kundalik hayotda, so'nggi o'n yillikda esa shaxsiy hayotda va shaxslar tarixida yaqqol namoyon bo'ldi. Tadqiqotchilar asosiy e'tiborni jinsga qarab farqlanadigan fazoviy xususiyatlar va hayot ritmi, moddiy dunyo va ijtimoiy muhit, erkaklar va ayollarning aloqa tizimlarining o'ziga xos xususiyatlari, "ayollar submadaniyati", "erkaklar mafkurasi" va boshqalarga qaratadi.

Gender holati jamiyatda o'rnatilgan munosabatlarning butun tizimini anglatadi. Bu nafaqat yangi tug'ilgan odamni va uning barcha gender sotsializatsiyasini o'z ichiga oladi, lekin ijtimoiy shaxsning madaniy-tarixiy taraqqiyoti mahsulini ham ko'rsatadi. Gender modellari jamiyat tomonidan yaratilgan. Shu bilan birga, gender munosabatlari barcha ijtimoiy institutlarning tuzilishi bilan bog'liq bo'lib, gender tushunchasini shaxs darajasida amalga oshirish hokimiyat va bo'ysunish munosabatlarining o'rnatilgan tizimini qo'llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, u mehnatning gender taqsimotini qo'llab-quvvatlaydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, gender maqomi irqi, etnik kelib chiqishi va sinfi bilan birga ijtimoiy iyerarxiya va hokimiyatni taqsimlash tizimining tarkibiy elementlaridan biridir. Ayollar fanida tabiatdan ijtimoiy munosabatlarga e'tiborning o'tishi gender masalalarini ijtimoiy tashkil topgan nazorat va bo'ysunish munosabatlari majmuasiga integratsiyalashuviga yo'l ochadi. Natijada ikkala jins ham tarixga qaytadi. Shu tarzda muhokama

qilingan gender yondashuvi ijtimoiy tarixchilar va madaniyat tarixchilari orasida tezda o'z tarafdorlarini topa boshladi [1].

Shunday qilib, ayollar tarixidan uchinchi yo'nalish - gender tadqiqotlari paydo bo'ldi. U birinchi tadqiqot paradigmasini yangiladi. Endi gender tarixchilarining tadqiqot predmeti ayollar tarixi emas, balki madaniy-tarixiy kontekstda o'zlarining jinsi o'ziga xosligini tan olgan shaxslar o'rtasidagi ijtimoiy tuzilma va munosabatlarni tuzadigan erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlardir.

Jinslar o'rtasidagi munosabatlarning psixosanalitik talqinidan farqli o'laroq, "jins" tushunchasini shu tarzda muhokama qilish yanada chuqurlashdi.

O'zbeklarning ajdodlari - saklar, qanglilar, qipchoqlar, arlot, barlos, buyovut, do'rmon, jaloir, kenegas, qolmoq, qorluq, qo'ng'iroq, mang'it, ming, nayman va boshqalar insoniyat madaniyati rivojiga ulkan hissa qo'shgan. Bu jamiyatda ayollar ma'lum darajada hurmatga sazovor. Buyuk o'zbek xalqining jasorati va qahramonlik ruhi hatto ayollarga ham berilgan: ularning barchasi chavandoz, sabrli va mard edi. Ularning qizlari va xotinlari erkak kiyimida, jang maydonida dushman bilan jang qilib, buyuk qahramonlik namunasini ko'rsatdilar. Shunga qaramay, bu madaniyatda ayol o'zining kelajagi haqida qaror qabul qilish uchun haqiqiy tabiiy qobiliyatini to'liq anglashi kerak. Turkiy xalqlar dunyosi urush, qahramonlik va kuch-qudrat olami edi. O'zini ma'naviy jihatdan namoyon etishi, jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, xalq ongiga ta'sir qilishi ayollarning zamon ruhiga to'g'ri kelmasligidan emas, balki bu jamiyatning o'ziga xos xususiyatlari ayollarning o'z-o'zidan xoli bo'lishiga imkon bermagan. Shu bilan birga, ayolning bu holati milliy urf-odatlar bilan qonuniylashtirildi va xalq mentalitetiga yaxshi singib ketdi.

“An’anaviy tarbiyadagi gender farqlanish darajasi kuchli bo’lib, o’g’il va qizlarni o’z gender roliga qat’iy mos tarbiyalashda namoyon bo’lgan. Hozirgi paytda sotsializatsiyaning gender xususiyatida muayyan farqlanish saqlanib qolganiga qaramay, mazkur farqlanish darajasi kamayib bormoqda. Ayrim nuklear oilalarda genderga oid qarashlarning aniq chegaralanmagani yoki mo’rtligi bolaga ijtimoiy hayotning turli jabhalarida faol bo’lish uchun sharoit yaratadi. Bu holat qiz bolalarda o’ta faollik, tashabbuskorlik xislatlari kuchayishi bilan, o’g’il bolalarda esa o’z gender rolini o’zlashtirishning qiyinlashuvi bilan ifodalanmoqda [2]”.

Posovet sharoitida o’tish davrining o’ziga xos xususiyati shundaki, tadqiqot gender yo’nalishiga o’tishni, uni o’zgaruvchan ilmiy paradigmagacha kiritishni xohlaydi. Bu, bir tomondan, nafaqat Rossiya, balki posovet davlatlari, ya’ni tarixiy patriarxal madaniyat hukmron bo’lgan davlatlar uchun ham dolzarb bo’lsa, ikkinchi tomondan, o’tish davri jamiyatining murakkab masalalari, shuningdek, gender muammolari bilan bog’liq. Patriarxat - bu iqtisodiy hukmronlikning erkak shakli bilan bog’liq bo’lgan institusionallashgan jinslar tizimi. Gender iyerarxiyasi o’zining ijtimoiy-psixologik sabablariga ko’ra butun jamiyatga ta’sir qiladi. Bu tizim barchamiz biladigan va kamdan-kam tahlil qiladigan aniq fikrlash va xatti-harakatlarga ega. Bizning madaniyatimiz patriarxal bo’lib, erkaklar hukmronligi bilan, erkaklar hukmronligini saqlab qoladi. Erkaklik modelida yaratilgan u ayollar haqidagi seksistik e’tiqodlarga to’la (jamiyatda unga qo’shimcha rol beriladi, qonun uning uchun deklaratsiyadir). Patriarxal madaniyatda quyidagi erkak xususiyatlari amalga oshiriladi: qattiqqo’llilik, tajovuzkorlik, o’zini o’zi qadrlash, hukmronlik. U hayotning barcha sohalarida namoyon bo’ladi va o’zini o’zi tasdiqlash vositasi sifatida ko’riladi; Tabiatga munosabat, ijtimoiy masalalar, byudjet, munozarali masalalar, iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanishi - bularning barchasi erkaklarning hukmronligini aks ettiradi. Erkaklar kuchi ularning jamiyatda rivojlanishi muammolari, istiqbollari, ustuvor yo’nalishlari va vositalarini ilmiy tushunishda ham namoyon bo’ladi. U hayotning barcha sohalarida namoyon bo’ladi va o’zini o’zi tasdiqlash vositasi sifatida ko’riladi; Tabiatga munosabat, ijtimoiy masalalar, byudjet, munozarali masalalar, iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanishi - bularning barchasi erkaklarning hukmronligini aks ettiradi. Keng ma’noda, hokimiyat qarorlari erkaklar qo’lida va butunlay erkaklarga xosdir. Ayolning yaratilgan qiyofasi aniq erkak shovinizmini o’z ichiga oladi (buning uchun ommaviy axborot vositalariga e’tibor berish kifoya). Erkaklar kuchi ayollarni jamoat hayotida o’zini mustahkamlash imkoniyatidan mahrum qiladi. Ayollar o’zlarining motivatsiyasini yo’qotdilar va o’zlarini tasdiqlashning faol shaxsiy usullarini qidirmadilar.

O’rta Osiyodagi, qolaversa O’zbekistondagi feministik harakat haqida fikr bildirish oson emas. Uning o’ziga xos xususiyatlari bor. Bu o’zbek xalqi madaniyatida ayol dunyosining nozikligi va qadr-qimmatini ulug’laydigan an’analar mavjud edi. O’zbek xalqi madaniyati taraqqiyotida ayollarning o’rni alohida edi. Afsonaviy malika Tomiris haqida ko’plab afsonalar mavjud. “O’zbek xalqi yosh avlod tarbiyasida o’z modeliga ega bo’lib, mazkur model asrlar davomida shakllantirilgan va uchta asosiy negiz – xalq amaliy tajribalari; e’tiqodiy (zardushtiylilik va islom) hamda nazariy-falsafiy (O’rta Osiyo mutafakkirlari va jadid ma’rifatparvarlarining ta’lim-tarbiyaga oid ilg’or g’oyalari) negizga ega [2]”.

O’zbekistonda xotin-qizlar harakati mustaqillik yillarida faollashdi. Ayni paytda mamlakatimizda ayollarning reproduktiv huquqlarini himoya qilish, oilada va ko’chada ayollarga nisbatan zo’ravonlikka qarshi kurashish, ayollarning siyosiy va iqtisodiy yuksalishini ta’minlash kabi keng ko’lamli masalalarni hal etish

bilan shug’ullanuvchi bir qator xotin-qizlar nodavlat notijorat tashkiloti faoliyat ko’rsatmoqda. Ayollarning nodavlat notijorat tashkilotlari O’zbekiston gender siyosatining mohiyati va o’ziga xos xususiyatlariga faol ta’sir ko’rsatish maqsadida davlat organlari bilan hamkorlik qilish va o’zaro hamkorlik qilishga intiladi. Davlat darajasida gender tengligiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu boisdan ham B.M.Ubaydullayeva to’g’ri ta’kidlaganidek, “...tarbiyadagi gender tafovutlarni aniq chegaralash va bolalarni, ayniqsa, o’g’il bolalarni gender rollariga tayyorlab borish tizimini yangi mazmunda tiklash, tarbiyada ota va ona ishtirokining muqobiligini ta’minlash, erkaklar tarbiyaviy ta’sirini kuchaytiruvchi vositalarni ishga solish kerak. Erkaklarning tarbiyaviy funksiyalarini faollashtirishda OAVdan foydalanish yaxshi samara beradi [2]”.

Gender muammosi va gender tengligini ta’minlash dunyoning ko’plab mamlakatlaridagi dolzarb muammolardan biridir. Bu, birinchi navbatda, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida gender tengsizlik omili tufayli kadrlar sifatining yomonlashuvi bilan bog’liq. Demak, muammoning jiddiyligi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga to’sqinlik qiladi, inson kapitalini rivojlantirishda mavjud tizim samaradorligini pasaytiradi va nihoyat jamiyatda ijtimoiy adolatsizlikning chuqurlashishiga olib keladi.

Insoniyat jamiyati ayollar va erkaklardan tashkil topgan. Jinslar o’rtasidagi biologik va fiziologik farqlar ma’lum va o’zgarmasdir. Biroq, bu erkak va ayolning jamiyatdagi o’rni o’zgarmaydi, degani emas. Xotin-qizlar harakati tarixi, bu borada erishilgan yutuqlar xotin-qizlarning jamiyatdagi o’rni jadal o’zgarganidan dalolat beradi. So’nggi asrlarda erishilgan texnologik yutuqlar ayollarning ham uy xo’jaligida, ham ishlab chiqarishdagi rolini o’zgartirdi.

O’zbekistonda gender tengligi borasida muayyan muammolar mavjud bo’lsa-da, ijobiy jihatlar ham ko’p. Shu tariqa, xotin-qizlar mahalliy hokimiyat boshqaruvi rahbari o’rinbosarlari lavozimlariga tayinlandi va xotin-qizlarning boshqaruvdagi rolini oshirish bo’yicha boshqa chora-tadbirlar amalga oshirildi. Biroq shuni hisobga olish kerakki, gender tengligi faqat kadrlar siyosati bilan o’lchanmaydi. Qonunchilikka qator yangiliklar kiritish gender tengligi siyosatining bir qismidir. Mahalliy hokimiyat boshqaruv organlarida ayollar va erkaklar o’rtasida muvozanat yaratilgan. Biroq, bundan farqli ravishda, davlat institutlarida muvozanat bormi? Buni aniq aytish qiyin. Bu muvozanat bir qator hududlarda buzilgan. Masalan, ayol o’qituvchi va shifokorlar ko’proq. Boshqacha aytganda, bu sohada hali yetarlicha ish olib borish zarur. Shuningdek, bugungi vaziyatni jamoatchilikka yetkazishda ommaviy axborot vositalarining rolini past baholadi.

Shunday qilib, so’nggi yillarda, asosan, O’zbekistonning aksariyat viloyatlarida ayollar huquqlari poymol etilayotganligini kuzatish mumkin. Ommaviy axborot vositalari faqat axborot ma’lumotlari bilan kifoyalanadi. Biroq, bu hodisalar qayerdan kelib chiqqani, qanday tarqalayotganini o’rganib, ommaga taqdim etish OAV zimmasidadir. Ushbu yo’nalishda siz vaqti-vaqti bilan maqolalarni topishingiz mumkin. Asosan, ommaviy axborot vositalarida gender tengligi haqida ba’zi bir NNT tomonidan Toshkent shahri yoki viloyat markazlarida o’tkazilayotgan tadbirlar haqida maqolalar yoziladi. Bunday tadbirlarda odatda bir xil odamlar qatnashadi. Bu esa qonunning ommaviy axborot vositalariga aloqasi bo’lmagan odamlarga, asosan qishloq aholisiga etib bormasligiga sabab bo’lmoqda. Aytish mumkinki, ularda sodir bo’lgan voqealar haqida hech qanday ma’lumot yo’q. Bularning barchasini yengib o’tish, aholiga gender tengligi haqida keng ma’lumot berish uchun avvalo qishloqdan boshlash kerak. Buning uchun har bir jurnalist qishloqlarga borib, aholining ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini, erkak va ayol munosabatlarini o’rganishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. Magubane Z. Bringing the Empire Home: Race, Class, and Gender in Britain and Colonial South Africa. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 216 p.
2. Ubaydullaeva B.M. Ўзбекларнинг бола тарбиясига доир анъаналари ва инновациялар (XX асрнинг иккинчи ярми–XXI аср бошлари). Тарих фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. Тошкент, 2018. – Б.30.
3. Tekueva, M. A. Gender as a Socio-Cultural Construct of Adyghe Society: Doctoral Dissertation in Historical Sciences. – Nalchik, 2006. – 371 p.
4. Kolodina, A. A. Feminism and Gender: Interpretation of Contemporary Social Reality [Text] / Anna Kolodina. – Moscow: TRP, 2016. – 184 p.